

vremena u kojem je živio. Za povjesničara Hobsbawmova kova proteklo je, 20. stoljeće takvu misiju učinilo zahvalnim poslom. Najčudnije i najstrašnije stoljeće u ljudskoj povijesti njegov je život obogatilo brojnim događajima, pojedincima, grupama, društvenim, ekonomskim i političkim promjenama, a kako je to naš junak percipirao i analizirao, pokazat će nam ova zanimljiva autobiografija.

Jakov Žižić

Prikaz

Margaret MacMillan
Mirotvorci: Šest mjeseci koji su promijenili svijet

Naklada Ljevak, Zagreb, 2008, 686 str.

Nakon četiri godine krvavog sukoba Veliki je rat završio. Uslijedila je Mirovna konferencija kao najvažniji svjetski posao tog vremena na čelu s najmoćnijim ljudima svijeta – mirotvorcima. Kanadska povjesničarka Margaret MacMillan u knjizi *Mirotvorci* obrađuje najvažnijih šest mjeseci Mirovne konferencije u Parizu 1919. godine. Na njoj su u prvom planu djelovali američki predsjednik Woodrow Wilson, britanski premijer David Lloyd George, francuski premijer Georges Clemenceau te talijanski premijer Vittorio Emanuele Orlando. Mirotvorci su se tijekom Konferencije sastajali praktički svakodnevno, raspravljali, sklapali nagodbe, stvarali no-

ve zemlje, pisali ugovore, svađali se te se ponovno mirili. Kako je i sam Clemenceau svojedobno izjavio: “Mnogo je lakše voditi rat nego sklapati mir” (25). Autorica dosljedno prikazuje ovaj izrazito važan dio povijesti koji je obilježio europsku i svjetsku politiku 20. stoljeća, a čije se posljedice osjećaju i danas.

Od siječnja do lipnja 1919. godine Pariz je istodobno bio svjetska vlada, svjetski prizivni sud i svjetski parlament, odnosno kako se navodi u knjizi, žarište svjetskih bojazni i nada. Tu su se donosile ključne odluke i pokretali ključni lanci događaja, jer se ponosna, bogata i samopouzdana Europa raspala na komade. Potkraj rata nestala je Austro-Ugarska ostavljajući veliku rupu u središtu Europe koju su mirotvorci pokušali zatrpati, a samoopredjeljenje je bila opća krilatica kako narodima bivše Austro-Ugarske tako i svim drugim narodima koji su se borili za svoje zemlje. Međutim postojale su dvije stvarnosti koje se nisu uvijek poklapale, jedna je bila u Parizu, a druga na terenu, gdje su ljudi donosili svoje odluke i vodili svoje bitke. “Mogućnosti za diobu naroda bile su beskrajsne, osobito u srednjoj Europi gdje je povijest ostavila zamršeno klupko vjera, jezika i kultura. Polovica ljudi u tom dijelu svijeta mogla se ubrojiti u pripadnike ove ili one nacionalne manjine. Kako dodijeliti narode jednoj ili drugoj zemlji kad su granice između država bile tako nejasne?” (39). Možemo slobodno reći da je od svih zamisli koje je Wilson donio u Europu ideja samoopredjeljenja bila, a i ostala do danas, najspornija i najmanje jasna. Jedno rješenje bilo je prepustiti to pitanje stručnjacima – neka prouče povijest, prikupe statističke podatke i razgovaraju s lokalnim stanovništvom. Drugo rješenje, demo-

kratskije rješenje, bilo je mogućnost izbora putem plebiscita, tajnim glasovanjem pod nadzorom određenog međunarodnog tijela. Pitanje 1919. glasilo je tko bi trebao glasovati? Samo muškarci ili i žene? Samo sadašnji stanovnici ili svi koji su rođeni na spornom području? No što ako lokalni stanovnici ne znaju kojoj naciji pripadaju?

Wilson je međutim najveći dio svog vremena na Konferenciji posvetio pitanju do kojeg mu je bilo najviše stalo – potrebi za pronalazanjem novog načina upravljanja međunarodnim odnosima. Svoje je zamislili iznio u svojem poznatom programu “14 točaka” iz siječnja 1918. godine, istaknuvši kako je ravnoteža moći kao način održavanja mira zauvijek diskreditirana, a s tajnom diplomacijom, koja je praktički dovela do rata, mora biti svršeno. Mirovne nagodbe ne smiju ostavljati prostora za buduće ratove. Prema tome, ne smije biti odmazde, nepravednih zahtjeva niti golemih odšteta koje će gubitnici plaćati pobjednicima. U središtu Wilsonove vizije bila je Liga naroda, organizacija za osiguranje kolektivne sigurnosti što je u dobro vođenom civilnom društvu pruža državna uprava, njezini zakoni, njezini sudovi i njezina policija. Na sastancima komisije za Ligu naroda francuski predstavnici borili su se protiv Britanaca i Amerikanaca, zahtijevajući da Liga dobije konkretnije ovlasti. Oni su ustrajali na tome da Liga naroda bude nastavak ratnog savezništva uperenog protiv Njemačke. Francuski pokušaji da Ligi dadu veće ovlasti iritirali su saveznike i zaprijetili zastojem same Mirovne konferencije. Usprkos nespornostima, 13. veljače završili su prvi nacrt Lige. Nacrt nije predviđao nikakvu vojsku niti obaveznu arbitražu ili razoružanje, no s druge strane sve su se članice obavezale da će poštovati

međusobnu nezavisnost i teritorijalne granice. Velike sile ponajviše su bile zabrinute da bi se manje sile mogle udružiti i nadglasati ih, pa je stoga donesena odredba da sve odluke moraju biti donesene jednoglasno. Toj su odredbi kasnije pripisivali neučinkovitost Lige. Njezini glavni pobornici – Velika Britanija, Francuska i neke manje demokracije – bili su neodlučni i mlitavi tijekom cijelog njezina postojanja. Važno je spomenuti kako se Sjedinjene Američke Države nikada nisu pridružile Ligi. “Usredotočujući se na Ligu naroda Wilson je propustio mnogo drugih bitnih stvari na Mirovnoj konferenciji. Nije se suprotstavio odlukama koje su i po njegovim shvaćanjima bile pogrešne, primjerice dodjeli jezično njemačkog Tirola Italiji ili stavljanju milijuna Nijemaca pod čehoslovačku ili poljsku upravu” (137).

Pariz je možda ugostio svjetsku vladu, ali njezina moć nikad nije bila tako velika kako je tada, a i kasnije, većina ljudi pretpostavljala. Događaji su, kako ističe MacMillan, preduhitрили velike sile. Kada se 12. siječnja Vrhovno vijeće prvi put sastalo, već je bila obnovljena Poljska, Finska i baltičke države bile su na putu prema nezavisnosti, stvorena je Čehoslovačka, a Srbija se spojila s austrougarskim teritorijima, Hrvatskom i Slovenijom. Tada još novi entitet nije imao ime, ali govorilo se o jugoslavenskoj državi. No moć mirotvoraca i dalje je bila znatna. Još su imali svoju kopnenu vojsku i ratnu mornaricu, a imali su i još jedno jako oružje u danom trenutku – hranu. No sposobnost međunarodne vlade u Parizu da nadzire događaje bila je ograničena faktorima poput udaljenosti, transportnih mogućnosti i raspoloživih snaga, ali i nespremnosti velikih sila da ulože više sredstava.

Od velike je važnosti za srpsku nacionalnu povijest poglavlje o Jugoslaviji, koje stavlja na scenu predsjednika vlade Nikolu Pašića i ministra vanjskih poslova nove države Antu Trumbića. Suprotno onome što mnogi još i danas vjeruju, Jugoslaviju nije stvorila Mirovna konferencija, ona je stvorena prije nego što je Konferencija započela. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba proglasilo je nezavisnost od Austro-Ugarske još 29. listopada 1918. godine. Međutim Narodno vijeće nije imalo nikakvih vojnih snaga, a javni red i zakon urušio se dok su seljaci napadali zemljoposjednike, a na Jadranu talijanske postrojbe zauzimale glavne luke. Mnogi su tada spas vidjeli u ujedinjenju sa Srbijom. Prvog prosinca srbijanski je regent Aleksandar proglasio Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, ali presudne je elemente, poput ustava, odlučio riješiti naknadno. Iako je na Srbe otpadalo manje od polovice stanovništva, oni su vladali novom zemljom. Bio je to, kako naglašava autorica, nelagodan brak naroda razdvojenih poviješću, vjerom, kulturnim utjecajima i, u novije vrijeme, ratovima. Mirotvorci su mogli oduzeti novoj državi život i podijeliti njezin teritorij, no oni su priznali i proširili njezine granice nizom zasebnih odluka. Rezultat je bio mlada zemlja s mnogo neprijatelja.

Bugarska, kao zemlja koja se borila na strani Centralnih sila, nije bila zastupljena na Mirovnoj konferenciji. Usprkos tome ona je, začudo, postala gotovo teritorijalni dobitnik, a ne gubitnik. Bugarska je imala prijatelje, osobito u Sjedinjenim Državama, a ni njezini neprijatelji nisu joj bili previše neskloni. Važno je pridodati da je i načelo samoodređenja išlo u njezinu korist. Što se tiče Austrije i Mađarske, one su prošle znatno lošije. Europljani su bili

stroži negoli Amerikanci. Smatrali su da Austrija i Mađarska moraju prihvatiti odgovornost za rat te biti spremne na predaju ratnih zločinaca i plaćanje reparacija. Ali Europljani su zapravo bili spremni postupati puno blaže s Austrijom negoli s Mađarskom. "Mađarska je bila nešto sasvim drugo. Postala je boljševička 1919., dok je Austrija ostala socijalistička. Ratovala je s većinom svojih susjeda; Austrija je ostala u miru s njima. Mađarska je zaslužila kaznu, Austrija suosjećanje. Austriji je pomogla i činjenica što je, za razliku od Njemačke i Mađarske, bila premala i presiromašna, pa nije mogla predstavljati opasnost" (305). Jedino što su Saveznici čvrsto odlučili bilo je to da se Austriji neće dopustiti spajanje s Njemačkom, iako je mnogim Austrijancima *Anschluss* bio jedina nada u zaštitu i napredak njihove male zemlje.

Najvažnije pitanje Konferencije bilo je mirovni ugovor s Njemačkom. Tom dijelu autorica poklanja posebnu pažnju. Detaljno opisuje odnose između mirotvoraca, njihove sukobe mišljenja, odnosno njihova podijeljena stajališta o kažnjavanju Njemačke. Gotovo svi na Mirovnoj konferenciji smatrali su da je Njemačka započela rat. Dvojbe oko toga, navodi MacMillan, pojavile su se tek kasnije. Njemačka je prekršila vlastita jamstva kada je napala neutralnu Belgiju, pruski militarizam narušio je svjetski mir, a neograničeni podmornički rat odnio je na tisuće života. Međutim odnosi između saveznika postali su izrazito napeti nekoliko puta tijekom rasprava o kažnjavanju Njemačke. Francuska, koja je graničila s Njemačkom, strahovala je od obnove njemačkog militarizma. Jedan od glavnih argumenata bio je da će Nijemaca uvijek biti više od Francuza. Francuzi su

prije svega željeli neutralizirati Porajnje, vratiti nikad prežaljene pokrajine Alzas i Lorenu i što je više moguće smanjiti njemačku vojsku. Odnosi između Britanaca i Amerikanaca postali su napeti kada su na red došli njemački vojni brodovi. Niti jedna strana nije ih željela uključiti u svoju flotu, pa je Lloyd George predložio da se oni ceremonijalno potope, dok je Wilson smatrao da bi uništavanje potpuno ispravnih brodova bilo izrazito glupo. Pitanje reparacija također je trovalo odnose između saveznika. Francuska, Velika Britanija i SAD imali su različite potrebe i različita gledišta. Sjedinjene Države zanimala je samo moralna strana. One nisu htjele ništa za sebe, ali su očekivale da će im Europljani vratiti novac koji su im pozajmili tijekom rata. Za Europljane su reparacije Njemačkoj prvenstveno značile mogućnost otplate dugova i obnovu društva. Intenzivna se rasprava vodila i o iznosu što ga Njemačka može platiti. "Ako se odredi previsok iznos, moglo bi se lako urušiti cijelo njemačko gospodarstvo. Ako se odredi prenižak, Njemačka bi se lako izvukla, a i brže oporavila, i to je brinulo Francuze" (233). Reparacije nametnute Njemačkoj ostale su najistaknutiji simbol mira sklopljenog u Parizu. U knjizi je također opisan strah europskih vođa zbog same procjene njemačke sposobnosti da plati reparacije, jer će iznos biti niži od onog koji je javnost očekivala. Britanci i Francuzi istaknuli su da će biti vrlo teško prosuditi koliko će Njemačka, odnosno ono što od nje ostane moći platiti. Njemačka je tada bila u lošem stanju, a i njezino gospodarstvo i vlada bili su jednako tako nestabilni. Vanjska trgovina je nestala, a s njom i važan izvor prihoda. Da su i htjeli, Nijemci nisu mogli dati pouzdane statističke podatke.

Odredbe o reparaciji neki još i danas smatraju dokazom da je taj mirovni ugovor osvetoljubiv, kratkovidan i poguban dokument. Njemačka je jedina morala preuzeti odgovornost za rat, što je *de facto* postalo glavni izvor mržnje Nijemaca prema mirovnom ugovoru. Mlada je weimarska demokracija preuzela težak teret, pa su nacisti mogli iskoristiti razumljivo njemačko ogorčenje. Odgovornost za katastrofalne posljedice mnogi pripisuju osvetoljubivom i gramzljivom Clemenceauu, neodlučnom Lloyd Georgeu i slomljenom Wilsonu. Čak su i Johna Maynarda Keynesa, koji je na Mirovnoj konferenciji bio glavni savjetnik američkog Ministarstva financija, zgrozili mirotvorci. Izjavio je kako su oni samo razdraženo raspravljali o osveti dok je europska civilizacija teturala na rubu ponora.

Promatrače Konferencije možda je najviše iznenadila odsutnost Rusije. Rusija se tri godine borila protiv Centralnih sila, no 1917. godine više nije mogla izdržati teret rata "pa je u osam mjeseci prešla put od autokracije i liberalne demokracije do revolucionarne diktature pod sićušnom ekstremnom frakcijom ruskih socijalista, boljševika, za koje većina, uključujući same Ruse, nije nikad čula" (97). Kada je pitanje Rusije došlo na dnevni red, Lloyd George iznio je tri mogućnosti djelovanja: prvo, uništiti ruski boljševizam; drugo, izolirati ga od vanjskog svijeta; treće, pozvati Ruse, zajedno s boljševicima, na sastanak s mirotvorcima. Ovdje je važno istaknuti da su neki koraci u ostvarivanju prvih dviju mogućnosti već bili poduzeti – na ruskome tlu već je bilo savezničkih vojnika i Saveznici su uveli blokadu Rusije, no, po svemu sudeći, ni jedna ni druga metoda nisu bile uspješne. Sam Lloyd George bio je

sklon trećoj mogućnosti. Mirotvorcima se nije bilo lako odlučiti. Bilo je prigovora na svako rješenje. Intervencija bi bila riskantna i skupa, izolacija Rusije bila bi kobna za ruski narod, a kad bi doveli boljševičke predstavnike u Pariz, ili bilo gdje na Zapad, riskirali bi jer bi im time dali priliku da šire svoju poruku. Tijekom cijele Konferencije saveznička politika prema Rusiji ostala je nedosljedna i nesuvisla, nedovoljno energična za zbacivanje boljševika, ali dovoljno neprijateljska da ih uvjeri da su zapadne sile njihovi nepomirljivi neprijatelji.

Obnavljanje Poljske te priznanje Čehoslovačke dijelovi su Mirovne konferencije koje autorica također obrađuje. Dok je preporod Poljske bio izvor beskrajnih problema, Čehoslovačka je uživala opće odobravanje mirotvoraca. Komisija koja se bavila poljskim granicama održala je više sastanaka nego ijedna druga komisija na Konferenciji. Jedno od najspornijih pitanja vezanih uz teritorij Poljske bilo je pitanje koridora koji je podijelio Njemačku na dva dijela. Kako Francuska više nije imala Rusiju kao protutežu Njemačkoj, jaka Poljska, možda u suradnji s Čehoslovačkom i Rumunjskom, mogla bi preuzeti tu ulogu. Treba istaknuti kako je u međuratnom razdoblju poljski koridor postao izvor ogorčenja Nijemaca mirovnim ugovorom, ali i samih Poljaka. Što se tiče Čehoslovačke, Saveznici su novu zemlju uglavnom prihvatili u stanju u kakvom su je zatekli, pa je komisija zadužena za Čehoslovačku imala razmjerno lagan posao.

Dio koji se bavi odnosom mirotvoraca prema poraženom Otomanskom Carstvu stavlja u prvi plan gramzljivost saveznika, prije svega Britanaca i Francuza, spram teritorija posrnulog Carstva. Otomansko je

Carstvo propadalo još prije rata, međutim sada se topilo kao snijeg. Arapski teritoriji bili su izgubljeni, a opći stav Turaka bio je obilježen beznađem i iščekivanjem ishoda Mirovne konferencije. Kako je saveznička politika prema Otomanskom Carstvu bila prije svega kaotična, nesposobna i riskantna, bila je idealna za procvat turskog nacionalizma, na čijem je čelu bio Kemal Atatürk – utemeljitelj moderne Turske. Od proljeća 1919. sudbina preostalog dijela Otomanskog Carstva sve je manje ovisila o onome što se događalo u Parizu, a sve više o Atatürkovim potezima.

Autorica se u knjizi dotiče i Japana, prema kojem su se zapadnjaci odnosili s mnogo stereotipa i tretirali Japance kao inferiornu naciju. Možemo slobodno reći da je Japan pridošlica na svjetskoj sceni i da je sve do 1914. ograničavao svoju pozornost na obližnju istočnu Aziju. Iako je objavio rat Njemačkoj, nije previše doprinio njezinu porazu. Japan je u Pariz došao s određenim ciljevima, prije svega pretenzijama prema Kini, i ništa ga drugo nije pretjerano zanimalo. Japanskim pretenzijama najviše se suprotstavljao Wilson, koji se bojao pretjeranog jačanja Japana. Neprihvatanje klauzule o rasnoj jednakosti u Ligi naroda čije je usvajanje Japan tražio od saveznika skrenulo je Japan u međuratnom razdoblju s puta suradnje sa Zapadom prema sve agresivnijoj nacionalističkoj politici.

Važno je istaknuti da je tijekom same Mirovne konferencije često dolazilo do svađa između četiri glavna aktera Konferencije. Na vidjelo su izlazili *sveti egoizmi*, što se ponajbolje može vidjeti na primjeru Italije, koja je čak u jednom trenutku napustila Konferenciju, naime kada je na dnevni red došlo pitanje Rijeke.

Ali kako su se svađali, tako su se i mirili, međusobno zadirivali, šalili i suosjećali jedni s drugima. Intenzitet susreta prisilio ih je na bolje upoznavanje, na međusobne simpatije i antipatije. Svaki je od njih zastupao interese svoje zemlje, ali svaki je bio i zasebna ličnost. Svakog vodećeg političara autorica je detaljno opisala – crte ličnosti, osobine, njihovo porijeklo. Svi njihovi nedostaci i njihove jake strane, umor i bolesti, simpatije i antipatije također su sudjelovali u oblikovanju mirovnih rješenja. Mirotvorci su sada, kako autorica izvrsno prikazuje, morali uzeti u obzir i javno mnijenje – taj novi i uznemirujući element.

Mirotvorci su od siječnja do lipnja 1919. godine obavili golem posao: osnovali Ligu naroda, podijelili mandate, dovršili mirovni ugovor s Njemačkom te gotovo dovršili mirovne ugovore s Austrijom, Mađarskom, Bugarskom i otomanskom Turskom, ali nisu uspjeli onemogućiti novi veliki rat. MacMillan jasno, živopisno i vjerodostojno iznosi sve relevantne činjenice vezane uz Mirovnu konferenciju, Rusiju, Europu, Jugoslaviju, Japan i Bliski istok, te možemo slobodno reći da je knjiga velik doprinos kako stručnoj tako i široj publici.

Bruno Korea Gajski

Prikaz

Alex Callinicos
**Protiv trećeg puta:
 antikapitalistička kritika**

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009, 174 str.

Kako već tri-četiri godine proživljavamo nedvojbenu najveću ekonomsku krizu u zadnjih osamdesetak godina, prijevod knjige čiji je podnaslov “antikapitalistička kritika”, a naslovnica zvijezda petokraka nikoga neće iznenaditi. Neće biti neki problem ni činjenica da je autor *Protiv trećeg puta: antikapitalistička kritika* Alex Callinicos, poznati britanski marksistički teoretičar, ovu knjigu izvorno objavio još 2001. godine, u jeku rasprava o “trećem putu”. Danas naime novi laburisti, koji su osmislili doktrinu “trećeg puta”, očekuju sudbonosne opće izbore (svibanj 2010) koji će vrlo vjerojatno označiti i politički kraj “trećeg puta”. Njihov intelektualni krah, barem prema Callinicosu, počeo je puno ranije.

Callinicos je odabrao primjeren žanr kako bi se “obračunao” s onim što se često naziva i obnovom socijaldemokracije za globalno doba. *Protiv trećeg puta* je teorijsko-polemička knjiga koja je nastala u žaru rasprava o tom kontroverznom zahvatu u tkivu socijaldemokracije. Glavni su promicatelji tog zahvata bili Anthony Giddens, poznati britanski sociolog, i Tony Blair, dugogodišnji laburistički premijer. U žaru borbe Callinicos, kao vrsni teoretičar, ipak nije zanemario metodologiju.